

15 TEMMUZ SONRASI ASKER SİVİL İLİŞKİLERİNİN DEMOKRATİK DÖNÜŞÜMÜ THE DEMOCRATIC TRANSFORMATION OF MILITARY-CIVIL RELATIONS AFTER JULY 15

Nazım MAVİŞ
TBMM Sinop Milletvekili
nmavis@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6862-6638

ÖZ

Geliş Tarihi:

08.01.2024

Kabul Tarihi:

27.02.2024

Yayın Tarihi:

29.09.2024

Anahtar Kelimeler

Demokratik
Kontrol, Sivil
Kontrol, Vesayet,
Darbe, Muhtıra

Keywords

Democratic Control,
Civilian Control,
Tutelage, Coup,
Memorandum

Demokrasilerde ana tartışma konularından birisini asker-sivil ilişkileri oluşturmaktadır. Silahlı kuvvetlerin seçilmiş hükümetlere bağlılığını sağlamak önemli bir demokratik norm olarak kabul edilir. Türkiye’de asker sivil ilişkileri sorunlu bir seyir izlemiştir. Darbe ve müdahaleler; askerın, sivil ve siyasi hayat üzerindeki etkisini kalıcı ve sürekli kılan vesayet mekanizmaları Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin önemli bir meselesi olagelmıştır. Türkiye’de AB uyum yasaları asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü açısından önemli bir başlangıç olmuştur. Ancak yine de kapsamlı demokratik dönüşüm “15 Temmuz Darbe Teşebbüsü”nden sonraki düzenlemelerle gerçekleşmiştir. Hükümet 15 Temmuz sonrası çıkarttığı kanun hükmünde kararnamele asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü açısından önemli adımlar atmıştır. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları ayrı ayrı olmak üzere Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Askerin atama, terfi ve tayin sistemi üzerinde MSB’nin yetkileri artırılmış; YAŞ’ın üye yapısı, çalışma ilkeleri ve kararları bakımından seçilmiş hükümet lehine güçlü yetki aktarımları yapılmıştır. MGK’nın yapısı sivilleştirilmiştir. Askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Askeri okullar kapatılmış, Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. MSÜ yönetiminin sivilleşmesi, Kara Harp Okulunun kapatılması ve benzeri reformlar askerın demokratik zihin inşası açısından önemli adımlar olarak görülmüştür. RTÜK, TRT ve YÖK vb. kuruluşlarda asker üye bulundurma uygulamasından vazgeçilmiştir. Asker sivil ilişkilerinin demokratik standardı olarak önerilen birçok konu 15 Temmuz’dan sonra darbe teşebbüsünün oluşturduğu ortamın hükümete verdiği güç ve cesaretle gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

One of the main topics of discussion in democracies is military-civilian relations. Ensuring the armed forces' loyalty to elected governments is considered an important democratic norm. In Turkey, civil-military relations have followed a problematic course. Coups and interventions, along with the mechanisms that maintain the military's influence on civilian and political life, are important issues of Turkey's democratization process. The EU harmonization laws implemented in Turkey after the EU Helsinki Summit were an important beginning for the democratic transformation of civil-military relations. Nevertheless, a comprehensive democratic transformation took place after the coup attempt on July 15th. The government took important steps in terms of the democratic transformation of military-civil relations with the decree laws issued after July 15. The Chief of General Staff and force commanders were affiliated with the Ministry of National Defense. The Gendarmerie and Coast Guard Command were affiliated with the Ministry of Interior. The power of the Ministry of National Defense regarding the army's appointment, promotion, and assignment system has been strengthened. In addition, strong authority transfers have been made in favor of the elected government in terms of the member structure, working principles, and decisions of the Supreme Military Council (YAŞ). The National Security Council (MGK) was restructured to include civilians. Military courts were abolished. Military schools were closed, and the National Defense University was established. The civilianization of the management of the National Defense University, the closure of the Military Academy, and similar reforms were seen as significant steps in the democratic reformation of the military mindset. The practice of having soldiers in organizations such as RTÜK, TRT, and YÖK was abandoned. Numerous contexts presented as democratic standards in military-civilian relations were implemented with the power and courage given to the government by the environment created by the coup attempt.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1416336>

Atıf/Cite as: Maviş, N. (2024). 15 Temmuz sonrası asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(3), 953-972.

Giriş

Demokrasilerde ana tartışma konularından birisini asker-sivil ilişkileri oluşturmaktadır. Bir ülkenin demokratik gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden biri demokratik yollardan seçilmiş bir hükümetin herhangi bir ordu etkisi ve müdahalesine tabi olmaksızın savunma alanı da dahil tüm politikalarını yürütebilmesi, politikalarda belirleyici olmasıdır (Serra, 2011, s. 39). Ordular sahip oldukları silahlı güç ve şiddet kullanma kapasitesi nedeniyle demokrasiler için tehdit teşkil edebilmektedir. Birçok ülkede demokratik işleyiş silahlı kuvvetlerin siyasete etkileri ya da doğrudan müdahaleleri nedeniyle kesintiye uğramıştır. Silahlı kuvvetlerin siyasete etki ve müdahaleleri farklı biçimlerde gerçekleşmiş; bu etki ve müdahalenin en şiddetli örnekleri askeri darbeler ve darbelerden sonra kurulan askeri yönetimler olmuştur. Bu nedenle ordunun devlet içinde nasıl konumlandırılacağı, toplumla ve siyasetle ilişkisinin nasıl kurulacağı demokrasilerin tartışma konularının başında gelmiştir (Barbak, 2017, s. 6).

İstikrarlı bir demokrasinin tesis edilebilmesi ve kökleşebilmesi bakımından silahlı kuvvetlerin seçilmiş hükümetlere bağlılığını sağlamak asker sivil ilişkilerinin önemli demokratik normu olarak kabul edilir (Alabarda, Güz 2016, s. 8). Asker sivil ilişkilerinde demokratik hedef askerin sahip olduğu şiddet araçlarını kullanarak sivil alan üzerinde tahakküm kurmasını engellemektir (Korkmaz, 2017, s. 60).

Seçilmiş hükümetlerin politikalarını kişisel olarak kabul etmeseler bile demokrasinin temel normları gereği sivil yönetimlerin otoritesini kabul etmeye, politikalarına uygun davranmaya hem istekli hem de zorunludurlar. Bu kabul seçilmiş hükümetlerin silahlı kuvvetleri sadece yönetmesini değil aynı zamanda denetlemesini de içermektedir (Hale, 2014, s. 359).

Türkiye'de asker sivil ilişkileri demokratik normlar bakımından sorunlu bir seyir izlemiştir. Sık aralıklarla yapılan darbe ve müdahaleler, askerin, sivil ve siyasi hayat üzerindeki etkisini kalıcı ve sürekli kılan vesayet mekanizmaları Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir meselesi olagelmıştır. Bu nedenle Türkiye'de demokratikleşme meselesi askerin sivil ve siyasal hayata etkisinin sınırlandırılması meselesi olarak da görülmüştür.

Bu çalışmada bir taraftan asker sivil ilişkilerinin demokratik normu belirlenmeye çalışılırken diğer yandan da 15 Temmuz Darbe Girişiminin arkasından yapılan düzenlemelerin asker sivil ilişkilerinin demokratikleşmesine etkisi incelenmiştir. Her darbenin arkasından askerin etkisi daha da kalıcı ve sürekli hale gelirken 15 Temmuz sonrası sivil ve demokratik üstünlüğü güçlendiren değişiklikler yapılmıştır. AB Uyum Yasaları ile AK Parti'nin değişim iradesinin çakışmasıyla başlayan demokratikleşme süreci 15 Temmuz sonrası düzenlemelerle asker-sivil ilişkilerinde daha köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu çalışmada bir taraftan asker-sivil ilişkilerinin demokratik standardının teorik çerçevesi tespit edilmeye çalışılırken diğer yandan da çıkartılan KHK'larla demokratikleşmenin sınırlarının nereye ulaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Demokrasilerde Asker Sivil Dengesi

Askeri otorite ile sivil otorite arasındaki bağıllık ve hakimiyet meselesi yönetim işinin en eski meselelerinden biri olmakla beraber demokrasilerin de en önemli meselesidir (Kohn, 2017, s. 105). Öyleyse asker sivil ilişkilerini demokratik kılan çerçeve ve sınır nedir? Askerin yetkisinin sınırı ne olduğunda o ülkede asker sivil ilişkisi demokratik olarak adlandırılabilir? Bir demokraside askerin yetkisini aşarak siyasete, toplumsal hayata ve seçilmiş hükümetlere müdahalesini engellemek ne tür yönetim mekanizmalarını gerekli kılar? Yani demokrasiler bir ülkenin kendi ordusuna karşı nasıl koruma altına ve güvenceye alınabilir? Tüm bu sorular asker sivil ilişkilerinde demokratik dengeyi kurabilmek, demokrasinin sürekliliğini ve işlerliğini temin edebilmek açısından tartışılmaktadır. Aslında tartışma bir yönüyle demokrasi ve bürokrasi tartışmasıdır. Seçilmişlerle atanmışlar arasındaki ilişki ve dengenin nasıl kurulacağı, yetki ve sorumluluklarının sınırı literatürde “demokratik kontrol” ve “sivil kontrol” kavramlarını üretmiş ve bu kavramların içeriği asker sivil ilişkilerini demokratik bir zemine oturtacak şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır (Barbak, 2017, ss. 6-7).

Demokratik Kontrol

Demokratik kontrol demokrasilerde bütün kamu kurumlarının hükümetin kontrolünde bulunması anlamına gelir. Demokratik kontrol seçilmiş hükümetlerin bütün kurumlar üzerindeki otoritesini, yönetimini, gözetim ve denetimini kapsamaktadır. Demokratik kontrol, tabii olarak halkın kontrolü ve halkın egemenliği anlamını

içermektedir. Ordunun demokratik kontrolü ise ordunun seçilmiş meşru hükümetlere bağlı olması, seçilmiş meşru hükümetler tarafından her türlü gözetim, denetim ve yönetime açık olması hükümetin ordu üzerinde üstünlük ve otoritesinin sağlanması anlamını içermektedir (Barbak, 2017, ss. 8-13).

Bir ülkede demokratik kontrolün sağlanabilmesini temin edecek ilk ve öncelikli iş yasal ve anayasal alt yapının kurulmuş olmasıdır. Yani kurumların görev, yetki ve sorumluklarının, silahlı kuvvetlerin statüsünün, hükümet, parlamento ve ordu arasındaki ilişkilerin çerçevesinin demokratik değer ve kurallar esas alınarak yasal ve anayasal olarak net bir şekilde belirlenmiş olmasıdır (Korkmaz, 2017, s. 60).

Asker sivil ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda ordunun demokratik kontrolü bağlamında birkaç temel unsur ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki ordunun sivil denetime tabi olmasıdır (Cizre, 2005, s. 57; Serra, 2011, s. 33). Sivil denetim sadece parlamentonun ya da hükümetin denetimi ile sınırlı olmayıp aynı zamanda hükümet ya da parlamento dışı sivil kurumların da denetimini kapsayabilmektedir. Özellikle güvenlik politikalarının oluşumunda seçilmişlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları, medya ve diğer aktörlerin de sürece dahil edilmesi sivil denetimin kapsamının demokratik genişliğini göstermektedir (Alabarda, 2016b Güz, s. 12).

Ordunun demokratik kontrolünün göstergelerinden bir diğeri de Savunma Bakanlığının pozisyonu ile ilgilidir. Orduların Savunma Bakanına ya da doğrudan devlet başkanına bağlı olması durumu orduların demokratik kontrolü açısından bir gösterge teşkil etmektedir. Demokratik ülkelerde silahlı kuvvetlerin her bakımdan Savunma Bakanına bağlı olması gerektiği iddia edilmiştir (Serra, 2011, ss. 88-109).

Diğer yandan askeri atama şartları, usulleri ve yetkileri bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin demokratik kontrol bakımından durumu hakkında fikir veren bir başka önemli yapısal göstergedir (Barbak, 2017, s. 7). Bu yapısal göstergenin kapsamı seçilmiş hükümetin askeri personelin tayin, terfi, disiplin ve özlük hakları gibi alanlardaki yetkisini içermektedir (Akgün, 2021a, s. 17).

Ayrıca güvenlik politikalarının oluşumunda hükümetin ve sivillerin rolü, askeri istihbarat servislerinin iç politikaya müdahale etmeyecek şekilde sınırlandırılması, askeri yargının yargıda çift bağlılığa izin vermeyecek ve alternatif bir yargı alanı oluşturmayacak şekilde düzenlenmesi, (Serra, 2011, ss. 88-109) askeri okullarda verilen eğitimlerin sivil-asker ilişkilerinde demokratik değerleri tahkim edecek bir içerikle yapılandırılması da demokratik kontrolün kapsamını oluşturmaktadır (Akgün, 2021a, ss. 16-17).

Demokratik kontrol kavramının yanı sıra sivil kontrol kavramı da askerin kontrol ve denetimini içermektedir. Ancak her sivil olanın zorunlu olarak demokratik olmayabileceğini de söylemek gerekir. Demokratik kontrol kavramı daha norm ve kurallara dayalı bir çerçeve oluştururken sivil kontrol kavramının sadece sivillerin kontrolüne dayalı kalma riskini de görmek gerekir (Barbak, 2017, s. 10).

Sivil kontrol kavramının kapsamını genişletmek bakımından son dönemlerde sivil kontrolün içine sivil toplum kuruluşları ve piyasanın da katılmasına dair bir eğilim güçlenmiştir (Tunç & Özdemir, 2020, s. 3187).

Öte yandan Rusya ve Çin gibi ülkelerde sivil yöneticiler her ne kadar silahlı kuvvetler üzerinde egemen görünüyor olsalar da liberal demokratik değerler bakımından bu durumu bir demokratik kontrol olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Sivil Kontrol

Orduların demokratik sınırlar içerisinde kalarak sadece kendilerine yüklenen misyonu yerine getirebilmesinin araçlarından biri de sivil kontroldür. Sivil kontrol aslında çok basitçe ulusal güvenlikle ilgili kararların seçilmiş kişiler ya da seçilmişler tarafından atanmış sivil yetkililer tarafından alınması anlamına gelir (Vatandaş, 2018 Ekim, s. 6). Demokrasilerde sivil kontrol kavramını mümkün kılacak temel unsur halk tarafından seçilen, meşruiyeti yüksek istikralı bir hükümetin varlığıdır. İkinci önemli unsur ise işleyen bir hukuk düzeni ve hukukun üstünlüğünün esas alınmasıdır. Üçüncüsü de toplumun, orduların, hukukun kendilerine biçtiği sınırlar içerisinde kalmasına dair güçlü demokratik bilinçtir (Kohn, 2017, ss. 107-112).

Ordular demokratik süreçlerin içerisinde kalmayı, hukukun ve toplumun kendilerine yüklediği misyonun sınırlarını aşmamayı kabullendiklerinde sivil kontrolü sağlamak için en güçlü temel kurulmuş olur. Kohn'a göre bunu sağlamanın birkaç mümkün yolu vardır. İlk olarak ordular yalnızca toplumun bir kesiminden ya da sınıfından değil her kesiminden insan kaynağı temin etmelidir. Ordunun insan kaynağını toplumun yalnızca bir kesiminden seçmek bir müddet sonra ayrıcalıklı, kendini toplumun diğer kesim ve sınıflarından üstün gören yeni

bir sınıfın oluşmasına yol açar. İkinci olarak ordular bir siyasi program ya da parti ile özdeşleşmemelidir. Üçüncü olarak ordular sivillerin üstünlüğünü prensip olarak kabul edecek bir zihin inşa sürecinden geçmelidir. Eğer askerlerin zihni ulusal güvenliğin dışında başka roller üstlenecek bir misyonla inşa edilirse, ordular ihtiyaç olandan çok daha geniş bir askeri organizasyona sahip olursa orada asker sivil ilişkilerinin demokratik sınırı aşılma, askerle sivil arasındaki güvenin zedelenme tehlikesi oluşur (Kohn, 2017, ss. 112-114).

Bu açıdan sivil kontrol için öncelikli mesele askerlerin demokratik değerleri içselleştirmesidir. Askerin demokratik değerleri içselleştirmesi ancak demokratik değerlerin inşa edildiği bir eğitim süreci ile mümkün olabilir (Serra, 2011, ss. 88-109). Her bir askerin vatansever olarak yetiştirilmesi doğal ve gerekli olandır ama vatanseverliğin yalnızca askerlerin tekelinde olduğu bir üstün misyon inşası asker sivil ilişkisinin demokratik zemini için tehlikelidir (Demirel, 2010, s. 26).

Askeri üst bürokrasinin atanmasında ve ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde sivillerin rolü sivil kontrolün sağlanıp sağlanmadığının başka bir göstergedir. Bir ülkede sivil kontrolün sağlanabilmesi için orduların siyasi konulara ilişkin herhangi bir yetkiye sahip olmaması, otonom yapısına izin verilmemesi, askeri politikanın icrasında Milli Savunma Bakanının birincil rol üstlenmesi, ayrıcalıklı bir askeri yargı oluşumuna izin verilmemesi gibi hususlar ileri sürülmüştür (Akgün, 2021a, ss. 12-13). Esasen çeşitli vasıtalarla temin edilmeye çalışılan sivil kontrolün sonucu silahlı kuvvetlerin mutlak biçimde siyasi otoriteye tabi kılınmasıdır. Bu da asker sivil ilişkilerinin demokratik bir çerçeveye oturtulması sonucunu doğuracaktır (Uluçakar, 2018, s. 194).

Türk Siyasi Hayatında Asker-Sivil İlişkisi

Darbeler

Türkiye’de demokrasi tarihinin bir biçimiyle darbeler tarihi olduğu söylenebilir. Ülke demokrasisi 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007 ve 15 Temmuz 2016 tarihlerinde olmak üzere darbe, müdahale, muhtıra ve darbe teşebbüslerine maruz kalmıştır. Askeri müdahalelerin sıklığı Türkiye’de bir dönemler adeta on yılda bir darbe yapılmasının beklenen bir gelişme gibi algılanmasına yol açmıştır. Türkiye’de darbe kavramı adeta olağan bir şeymiş gibi kabul edilir hale gelmiştir (Vaner, 2006, s. 255). Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesinden itibaren ordu hem siyasi hem de iktisadi hayatta yükselen bir güç halini almıştır (Özdemir, 1993, s. 24). İlk darbeden itibaren her darbe döneminin ardından ordunun Türk siyasetini daha güçlü domine edebilecek bir pozisyon elde ettiği ileri sürülmüştür (Yeşiltaş, 2018, s. 182). 27 Mayıs darbesinin Türk demokrasisinin gelişmesini olumsuz yönde etkilediği, sivillerin asker karşısında çekingen ve ürkek bir davranış geliştirmelerine yol açtığı iddia edilmiştir (Afşar, 2019, s. 738). Bu darbeye ordunun siyasal aktörlüğü ve “*rejimin bekeçisi*” rolünün tescillendiği (Aslan, 2017b, Kış, s. 39), özerk bir kurum halini aldığı söylenmiştir (Ahmad, 1996, s. 194).

Askerler darbelerden sonra yapılan anayasal ve yasal düzenlemelerle TSK’nın etkisini güvenceye alan kurumlar oluşturarak siyasal hayata müdahale araç ve imkanlarını çeşitlendirmişlerdir. Böylelikle her darbe ordunun siyasal otonomisini güçlendiren bir sonuç üretmiştir (Afşar, 2019, s. 745). Bu bağlamda Türkiye’de biri sivil diğeri askeri olmak üzere adeta iki iktidar alanı ve iki başlılık oluşmuştur (Cizre, 2005, s. 57).

Ordunun Müdahalesinin Sürekliliği Açısından Vesayet Mekanizmaları

1961 Anayasası ile başlayan süreç Türkiye’de asker sivil ilişkileri bakımından tarihi bir kırılmayı ifade eder. 1961 Anayasası askerlerin birtakım vesayet mekanizmaları ile siyasal hayatı kontrol altına almasını mümkün kılacak bir anayasal düzen tesis etmiştir (Akgün, 2021a, s. 21). 1961 anayasası ile ordunun siyasal sistem üzerindeki etkisi bir vesayet etkisine dönüşmüş, oluşturulan bir takım yasal ve anayasal vesayet kurumları ile sivil iktidarın alanı iyice daraltılmıştır (Karatepe, 1993, s. 63).

1961 Anayasasının 111. Maddesi ile kurulan ve uzun yıllar TSK’nın yönetime doğrudan el koymadan siyasal, toplumsal ve ekonomik hayata müdahalesinin en kullanışlı aracı olarak işlev gören kurum Milli Güvenlik Kurulu olmuştur (Dursun, 1999, s. 64).

MGK’nın başkan ve üyeleri, görevleri, yönetici kadrosu ve organları incelendiğinde bu daha iyi anlaşılacaktır. MGK’na kimlerin hangi oranda üye olacağı meselesi asker sivil ilişkilerinin demokratik seviyesinin göstergesi olarak görülmüştür (Özdemir, 1993, s. 126). 1961 anayasasının 111. maddesine göre MGK Cumhurbaşkanının başkanlığında, kanunda belirtilen bakanlar, genelkurmay başkanı ve kuvvet temsilcilerinden oluşmaktaydı. MGK

61 Anayasasına göre ulusal güvenlikle ilgili konularda Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak amacıyla görüş bildirme yetkisine sahiptir. 12 Mart 1971 muhturasıyla birlikte MGK üyeleri ile ilgili değişikliğe gidilmiş, kuvvet temsilcileri yerine kuvvet komutanları kurul üyesi yapılmış, kurulun Bakanlar Kuruluna “*görüş bildirir*” ibaresi yerine de “*tavsiye eder*” ibaresi getirilmek suretiyle askeri üyelerin kuruldaki gücü ve yetkisi artırılmıştır. 1982 Anayasası ile MGK’nın statüsü daha da güçlendirilmiş, kurulun üyelik yapısı asker üyelerin üstünlüğü esasına göre yeniden düzenlenmiştir (Özbudun, 2003, s. 99). Karatepe’ye göre MGK’nın görevleri tanımlanırken kullanılan “*bildirir*” kelimesinin “*tavsiye eder*” şeklinde değiştirilmesi basit bir kelime değişikliği olarak görülmemelidir. Bu ordunun rolünü artıran bir düzenleme olmuştur (Dursun, 1999, s. 64). Özellikle 1982 Anayasasında açıkça kurul üyelerinin belirtilmesi, kurulda asker üye sayısının sivil üye sayısından fazla olması, kurulun bakanlar kuruluna tavsiye de bulunma yetkisine sahip olması asker sivil ilişkilerindeki demokratik seviye bakımından Türk demokrasisinin en zayıf noktası olarak görülmüştür.

MGK’nın en önemli organı olan MGK Genel Sekreterliği yasa ile tanımlanmıştır. Genel Sekreterlik makamı MGK ile hükümet arasında bir koordinasyon merkezi olarak tasarlanmıştır. Ancak asıl mesele genel sekreteri atama yetkisinin kimde olduğu ve kimlerden atanacağı ile ilgili meseledir. MGK genel sekreterinin atanmasında Genel Kurmay Başkanına “*öneri*” (infa) yetkisi verilmesi, Genel Sekreterin orgeneral ya da oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensuplarından olma zorunluluğu söz konusu makamın askeri bir görev olarak yapılmasına yol açmıştır. MGK’da ana hizmet birimlerinin, “*Milli Güvenlik Siyaset Başkanlığı*”, “*Toplumla İlişkiler Başkanlığı*”, “*Topyekûn Savunma Sivil Hizmetleri Başkanlığı*”, “*Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı*” olarak örgütlenmiş olması da MGK’nın askeri yapısının siyasete, toplumsal ve sivil hayata müdahale yetkisini gösteren en önemli göstergedir (Özdemir, 1993, ss. 131-133). Özellikle Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı adıyla bir yapının oluşu askerin dış savunmadan ziyade ülke içine yöneldiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

MGK’nın kanunda belirtilen görevlerinin sadece bir kısmı bile MGK’nın ülkenin dış savunmasıyla ilgili güvenlik meselelerini değerlendiren bir kurul olmanın ötesinde sivil siyasetin yetki alanında olan konularda da görevli olduğunu göstermektedir. Özellikle topluma ideolojik bir kimlik biçmeye dönük hususlar, sosyal, kültürel, iktisadi alanlara dönük görev tanımı MGK’nın parlamentonun üstünde bir organ olarak konumlandırıldığı iddialarını güçlendirmiştir. Bu da askerin her zaman sivil siyasi alana müdahalesine imkan tanıyan bir fırsat alanı açmıştır (Bayramoğlu, 2017, s. 88). MGK “milli güvenlik” kavramını çok geniş bir biçimde yorumlamıştır. Askerler hemen her konuda söyleyecek söze sahipti. Hatta 1960 darbesini yapan askerlerden birisi milli güvenlik kavramının kapsamını o kadar genişletmiş ki işi “Bu ülkede pirinç fiyatlarından karayollarına ve turistik yörelere kadar milli güvenlikle ilgili olmayan tek bir sorun yoktur.” demeye kadar vardırırmıştır (Ahmad, 2020, s. 156). Böylelikle MGK parlamento ve hükumete karşı hiçbir sorumluluğu olmayan asker ağırlıklı bir “*yürütme konseyi*” gibi değerlendirilmiştir. MGK toplantıları genellikle olağanüstü ilgiyle karşılanmış ve kurul toplantılarında alınan kararlar sivil hükümetler tarafından tavsiye olmaktan öte bir talimat gibi kabul edilmiştir. Özellikle 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı hatırlanacak olursa kurulun Türk demokrasisi üzerindeki olağanüstü rolü, sivil iktidarların alanını daraltma gücü, sosyal, kültürel, ekonomik hayatın hemen her alanına müdahale edebilme kapasitesi çok net bir şekilde görülecektir (Çavdar, 2019, s. 102).

1961 Anayasasıyla ilk defa oluşturulan Senato da Millet Meclisinin üzerinde başka bir vesayet mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Yasalar önce Millet Meclis’inde görüşülür, arkasından Senatoya gönderilirdi. Senatoyu bir vesayet kurumu yapan seçimle belirlenen yüz elli üyesinin yanı sıra ihtilali gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi Üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarının tabi üye olmaları, ayrıca 15 üyesinin de Cumhurbaşkanınca atanmasıdır. Böylelikle askerlerin gölgesinin her zaman hissedileceği Senato, Millet Meclisinin üzerinde adeta rejimi koruyup kollayan bir kurum olarak düşünülmüştür. Ayrıca Anayasa Mahkemesi de sistemimize ilk defa 1961 Anayasası ile girmiştir. Her ne kadar AYM’nin görevi kanunların ve TBMM İçtüzüğü’nün anayasaya uygunluğunu denetlemek olsa da zaman zaman verdiği kararlarla TBMM’nin üzerinde egemenlik yetkisi kullanmakla eleştirilmiştir. AYM’nin yapısının üye yapısının seçilmiş siyasetlerin nüfuz etmesine çok fırsat vermemesi, adeta sistemin garantörü gibi kurgulanan Cumhurbaşkanının mahkemenin üye yapısını belirlemede güçlü bir etkiye sahip olması AYM’yi milli egemenliğin üzerinde yetki kullanmak açısından tartışılır hale getirmiştir (Çavdar, 2019, s. 102).

1961 Anayasası ile daha önce Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan Genelkurmay Başkanı Başbakana bağlanmıştır (Afşar, 2019, s. 748). Bu değişiklik askerin siviller karşısında elde ettiği üstünlüğü ve antidemokratik pozisyonu gösteren önemli bir yapısal değişikliktir (Alabarda, 2016b Güz, s. 11). Bu düzenleme askerler açısından

1961 Anayasasının sağladığı kazanımların en önemlisidir denilebilir. Genelkurmay Başkanlığı yalnızca Başbakana karşı sorumlu tutularak sistem içinde adeta otonom bir konum kazanmıştır (Özdemir, 1993, s. 273). Bu değişiklik Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı ilişkilerini tekrar ters bağımlılık haline dönüştürmüştür, orduya darbenin fiili etkilerinin verdiği güç dışında yasal yarı özerkliğini de iade etmiştir (Bayramoğlu, 2017, s. 77).

Ordunun sivil siyasi hayata müdahalesini ve darbeleri meşru hale getiren yasa Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunudur. İç Hizmet Kanunu 1961 yılında yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.” Bu kanunla orduya ülkenin sınırlarını korumaktan başka rejimi koruma görevi de verilmiştir (Özdemir, 1993, s. 236). Esas görevi dış savunma olan ordu iç hizmet kanununun 35. maddesine dayanarak “iç düşmanlar” a karşı da ülkeyi “koruma ve kollama” görevi olduğu yorumunu üretmiştir. Buradan hareketle demokrasi tarihimiz içerisinde silahlı kuvvetler ülkenin düşünce ve fikir hayatını düzenleyecek şekilde komünizm, İslamcılık vb. hareketleri yıkıcı hareketler olarak görüp tehdit olarak algılamış ve buna göre de müdahale yöntemleri geliştirmiştir (Cizre, 2005, s. 76). Bunun aslında bir tarafıyla da sivil siyasi hükümetlerin ülkenin genel çıkarlarını yorumlamada ordu kadar vatanperver olamayacağı, hükümetlerin geçici kurumlar olduğu, ordunun ise devletin kalıcı kurumu olarak ülkenin ve ulusun çıkarlarını daha iyi anlayıp savunabileceği gibi bir zihinsel arka plana dayandığı düşünülmüştür. Bütün bunlardan hareketle Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun 35. maddesi askere vesayet yetkileri vermenin yasal referans kaynağı olarak yorumlanmıştır (Özbudun, 2003, s. 104).

27 Mayıs Darbesinin ardından askeri yargı, adli yargıdan bağımsız bir yargı kolu haline getirilmiş, görev alanı genişletilerek askere adeta yargı özerkliği tanınmıştır. Askeri Yargıtay ilk kez anayasal organ olarak düzenlenmiştir (Erdem & Coşkun, 2009, s. 97). 12 Mart Muhtırası ile de Yüksek Askeri İdare Mahkemeleri ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur (Afşar, 2019, s. 750). Muhtıranın hemen akabinde sivillerin askeri nitelikte olmayan suçlardan dolayı askeri mahkemelerde yargılanmaları da mümkün hale getirilmiştir. Böylelikle yargı sistemimiz siyasal sistemimiz gibi iki başlı hale getirilmiş; bir tarafta sivil yargı, diğer tarafta askeri yargı biçiminde kurgulanan yargı sistemimiz eliyle askere yargısal otonomi sağlanmıştır (Bayramoğlu, 2017, s. 80).

12 Eylül Darbesi 27 Mayıs’ta başlayan vesayet kurumlarını kurumsallaştıran sürecin zirvesi olmuştur adeta. Darbe, siyasal sistemi askerin vesayet yetkisini güçlendiren düzenlemelerle yeniden yapılandırmıştır (Demirel, 2010, s. 5). 12 Eylül Darbe Anayasası ile MGK’da askeri üyelerin siviller karşısındaki sayısal üstünlüğü sağlanmış böylelikle MGK’nın sivil hükümetler üzerindeki yaptırım gücü daha da artırılmıştır (Hale, 2014, s. 379). Yüksek Askeri Şura’nın yapısı ve çalışma usullerine ilişkin düzenlemeler yapılmış YAŞ’ı olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi Başbakan ve Milli Savunma Bakanına rağmen Genelkurmay Başkanına verilmiştir. Böylelikle askeri terfi sistemi sivil hükümetlerin inisiyatif alanından bütünü ile çıkartılmıştır. YÖK, RTÜK ve Haberleşme Yüksek Kurulu gibi birçok üst kurullarda asker üyelerin bulunmasına imkan sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Okullarda Milli Güvenlik dersleri vasıtasıyla askerin öngördüğü ideolojik çerçeve içerisinde toplumun kimlik inşasına imkan verecek düzenlemeler devreye konulmuştur (Akgün, 2021a, s. 22). Sonuç olarak 1982 Anayasasıyla vesayetün büyük oranda kökleştiği, askerin siyasal sistemi etkileme kabiliyetinin iyice güçlendiği, sivil hükümetler üzerinde orduya adeta özel bir veto gücünün verildiği ileri sürülmüştür. Böylelikle neredeyse darbelerle ihtiyaç kalmaksızın askerin sistemi domine edeceği bir yapı inşa edilmiştir (Cizre, 2005, s. 68).

Türk Siyasetinde Asker Sivil İlişkilerinin Demokratik Dönüşümü

AK Parti Ordu Gerilimi

AK Partinin iktidara geldiği yıllar aslında ordunun Türk siyasetindeki belirleyiciliğinin en yoğun hissedildiği yıllardır. Ordunun siyasete “post modern” müdahalesinin üzerinden henüz birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen kapatılan Refah Partisi ile aynı kökenden gelen bir siyasi parti tek başına iktidara gelmiştir. Bu durum ordu açısından olağan karşılanabilecek bir durum olarak görülmemiştir. 1000 yıl süreceği düşünülen 28 Şubat’ın üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra 28 Şubat’ın yapılmasının gerekçelerine karşı bir partinin iktidara gelmesi siyasal hayatımızda yeniden asker sivil geriliminin yoğunlaşacağını işaretleri olarak görülmüştür. AK Partinin ordu tarafından Cumhuriyet’in kurucu değerlerine tehdit olarak algılandığı iddia edilmiştir (Yavuz, 2011, s. 315). AK Parti İktidarının ilk yıllarında AK Parti ile ordu arasında ideolojik bir çatışma gözlemlenmiştir. Bu çatışma yer yer iktidarla ordu arasında alan kapma ve güç gösterme biçiminde seyretmiştir. Ergenekon ve Balyoz

davalarının başlaması, Ay Işığı, Sarı Kız, Eldiven ve benzeri darbe teşebbüsü iddialarının ortaya çıkartılması bu gerilimin somut göstergeleri olarak tespit edilmiştir (Yeşiltaş, 2018, s. 182). AK Parti ile ordu arasındaki gerilim 2007 yılında 11. Cumhurbaşkanının seçimi nedeniyle iyice yoğunlaşmış ve Ordu 27 Nisan 2007'de internet sitesinde siyasi tarihimize “*e- muhtıra*” olarak geçen bir bildiri yayınlayarak hükumete muhtara vermeye kalkışmıştır (Akgün, 2021a, s. 24). 28 Şubat'ta Ordu'nun müdahalesine maruz kalmış bir siyasetçi olarak Recep Tayyip Erdoğan ve yol arkadaşları orduyla yaşayabilecekleri muhtemel gerilimleri tahmin ediyorlardı. Bu nedenle AK Parti hükümetlerinin hedefleri arasında demokratik siyasetin güçlendirilmesi öncelikli bir yer tutmuştur.

Askerin Demokratik Dönüşümünde İlk Adımlar

AK Parti ile ordu arasında yaşanan tüm bu gerilimlere ve güç mücadelesine rağmen 2000'li yıllar asker sivil ilişkileri bakımından demokratik dönüşüm yılları olarak değerlendirilebilir. Bu yıllarda TSK Türk siyasal hayatında aktör olma gücünü ve otonom yapısını tedricen kaybetmeye başlamıştır (Yeşiltaş, 2018, s. 181). Ordunun gücünün azalması birkaç temel etkene dayanmaktadır. Bunlardan ilki askerin 28 Şubat Darbesi ile geniş toplum kesimleri nezdinde meşruiyetinin tartışılır hale geldiği iddiasıdır (Yavuz, 2011, s. 316). Ordunun 28 Şubat'taki rolü, toplumun dindar, muhafazakar, liberal, demokrat ve özgürlükçü kesimlerinde askerin siyasal hayattaki rolünün sınırlandırılması anlamında ortak tavır oluşmasına yol açmıştır (Yeşiltaş, 2018, s. 183). AK Parti iktidarının ilk yıllarında da sürekli tartışma konusu olan askerin siyasal hayata müdahale teşebbüsleri ve kamuoyuna yansıyan darbe hazırlığı iddiaları bu tavrı güçlendirmiştir (Gürsoy, 2014, s. 171). İkinci olarak 28 Şubat'ın mağduriyetlerini en yoğun yaşamış siyasi kadroların kurduğu AK Parti zaten asker sivil ilişkilerinde mevzi kazanmak istiyordu. 2002 seçimlerinden başarıyla çıkan AK Partinin tek başına ve güçlü bir hükümet kurmuş olması asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü açısından elverişli bir siyasal zemin olmuştur. Asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümünün üçüncü önemli etkeni Avrupa Birliği üyelik süreci olmuştur (Afşar, 2019, ss. 757-759). 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği, aday ülkeler için demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve azınlık haklarını güvence altına alan bir kurumsal istikrarı tesis etmelerini şart koşmuştur. AB'nin aday ülkelere bu demokratik standartları şart koşmuş olması aday ülkelerin sivil asker ilişkilerinde demokratik dönüşümünü hızlandırmıştır (Vatandaş, 2018Ekim, s. 3). AB müktesebatına uyum süreci Türkiye'de bir dizi demokratik reformun yapılmasına, böylelikle asker sivil ilişkilerinin hukuki çerçevesinde köklü değişikliklere gidilmesine ve sonuç olarak vesayetin geriletmesine yol açmıştır (Demirel, 2010, s. 8; Keyman & Gürcan, 2017, s. 23). AB üyelik motivasyonu ile gerçekleştirilen demokratikleşme reformları AK Parti hükümetinin demokratikleşme iradesiyle buluşunca ivme kazanmış, istikrarlı bir demokratikleşme trendi yakalanmıştır (Akgün, 2021a, s. 8).

Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri

AK Parti, kendi hükümetleri döneminde yapılan hukuki düzenlemeleri Türkiye tarihinin en kapsamlı sivilleşme ve demokratikleşme süreçlerinden biri olarak tanımlamaktadır. Askeri, bürokratik ve yargısal vesayetın zayıflatılmasına dönük gerçekleştirilen çok sayıdaki yasal ve anayasal düzenleme AK Parti tarafından “*sessiz devrim*” olarak adlandırılmıştır.

Olağanüstü halin kaldırılması, MGK Genel Sekreterinin Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanması usulünün getirilmesi, Genel Sekreterin görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenerek Genel Sekreterin sivil olmasının yolunun açılması, MGK'nın her ay yerine iki ayda bir toplanmasının kararlaştırılması, MGK'da askeri kanadın üstünlüğünü sembolize eden oturma düzeninin değiştirilerek karışık oturma düzenine geçilmesi,

Askeri Ceza Kanunu'nun sivil şahıslara uygulama alanının daraltılması,

DGM'lerin kaldırılması,

YÖK'e Genelkurmay Başkanlığınca bir üye seçilmesine ilişkin hükmün yürürlükten kaldırılması,

RTÜK Üyeliğine MGK Genel Sekreterince aday gösterilmesine dair hükmün kaldırılması,

MGK Genel Sekreter'i'nin Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkartılması,

Emasya Protokolü'nün kaldırılması,

YAŞ kararlarına yargı yolunun açılması,

Sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmesi,
Askerlerin askeri suçlar dışındaki suçlarla ilgili olarak sivil mahkemelerde yargılanmasının sağlanması,
12 Eylül darbecilerinin yargılanma yolunun açılması,
Milli Güvenlik derslerinin orta öğretim müfredatından çıkartılması (Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013),

bu kapsamda gerçekleştirilen önemli yasal düzenlemeler olmuştur.

Bunların yanı sıra Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde 27 Nisan 2007 yılında yayınlanan bildiriye karşı hükümetin çok sert bir tutum sergileyerek bildiriye gayrimeşru ilan etmesi ve buna karşı duruşu, YAŞ toplantılarında alınan ihraç kararlarına karşı Başbakan'ın ve Milli Savunma Bakanı'nın sürekli şerh düşmeleri, kuvvet komutanlarının sürekli basına demeç vermelerinin önüne geçilmesi, kuvvet komutanlarının hükümeti zor durumda bırakmaya dönük istifa girişimlerine hükümetin tereddütsüz cevap vererek hemen aksiyon alması gibi tutumlar da yasal düzenlemelerin yanı sıra siyasal iradenin kararlılığının göstergesi olarak ifade edilebilir (Alabarda, 2016a Güz, s. 12).

Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki AK Parti Hükümeti AB uyum sürecinin de kendisine verdiği güçle bir yandan hukuki düzenlemeleri yaparak diğer yandan da güçlü bir siyasal irade ve kararlılık ortaya koyarak asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümünde önemli bir aktör olmuştur.

15 Temmuz Sonrası Asker Sivil İlişkilerinin Demokratik Dönüşümü

15 Temmuz akşamı TSK içerisindeki Fethullahçı subayların girişimi ile Türkiye yeni bir darbe teşebbüsüne maruz kaldı. TSK içerisinde illegal olarak yapılmış olan FETÖ terör örgütü mensubu subayların başlattığı ve önce orduyu ardından da siyasal iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen darbe girişimi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısı üzerine darbe karşıtı güvenlik güçleri ve sivil halkın direnişi ile etkisiz hale getirildi (Yalçın, 2016, s. 8). Türkiye'de gerçekleşen her darbe ve müdahaleden sonra askerin otonomisi, sivil ve siyasal hayat üzerindeki vesayeti güçlenir ve tahkim edilirken ilk defa bir darbe teşebbüsü sonrası sivil kontrolün güçlendiği ve asker sivil ilişkilerinde çok köklü demokratik dönüşümlerin gerçekleştirildiği bir süreç başlamış oldu.

15 Temmuz darbe girişimi tıpkı diğer darbelerde olduğu gibi asker sivil ilişkilerinin sorunlu ve antidemokratik doğasını bir kez daha ortaya çıkarmıştır (Afşar, 2019, s. 737). Darbe girişimi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve hükümet lehine halkta büyük bir destek ve dayanışma oluşturmuştur. 27 Nisan'da bir e- muhtıraya ve 15 Temmuz'da da kanlı bir darbe teşebbüsüne muhatap olan hükümet, bu destekten de güç alarak Silahlı Kuvvetlerin sivil, demokratik denetim ve gözetimi ile asker sivil ilişkilerinin bir daha demokrasiye müdahale zemini oluşturmayacak bir biçimde reformu için büyük siyasal ve psikolojik üstünlük elde etti. Bu üstünlük hükümete "daha önce hiçbir seçilmiş hükümetin müdahale etme cüreti gösteremediği alanlarda" esaslı değişiklikler yapma fırsatı üretmiştir (Akgün, 2021b, s. 2). Keyman ve Gürcan 15 Temmuz sonrasında "Türkiye'de asker sivil ilişkilerinin doğasını değiştiren hem de TSK'nın kurumsal yapısını dönüştüren bir devrim süreci olduğunu" söylemektedirler. Özellikle "imtiyaz ve otonomi alanları; kurmaylık sistemi, askeri sağlık sistemi, askeri yargı sistemi vb." alanlarda büyük bir paradigma değişimi olduğunu iddia etmektedirler (Keyman & Gürcan, 2017, s. 17). Hatta 15 Temmuz sonrası süreci "1826'da İkinci Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve ordunun dönüşümü çabasından sonra yapılan en kapsamlı ve en büyük reform süreci" olarak tanımlamaktadırlar (Keyman & Gürcan, 2017, s. 23). Yapılan reformlar "kurumsal yapı, personel rejimi ve askeri eğitim sistemi" olarak üç başlıkta gruplandırılarak incelenebilir (Akgün, 2021b, s. 2).

Kurumsal Yapıya Dönük Reformlar

Hükümet 15 Temmuz'dan sonra ilk olarak demokratik sivil denetimi inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu hedefin bir sonucu olarak Milli Savunma Bakanlığının yetki, sorumluluk ve yönetim kapasitesi sivillerin üstünlüğü ilkesine göre yeniden belirlenmiştir. YAŞ yeniden yapılandırılmıştır. Çalışma usulleri ve yetki dağılımı vesayet misyon ve fonksiyonlarından arındırılacak şekilde biçimlendirilmiştir. Silahlı güçler arasında kontrol-denge oluşturacak şekilde kuvvet komutanlıkları bölünerek Jandarmanın ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır (Yeşiltaş, 2018, ss. 191-192).

MSB'nin Güçlendirilmesi

Otoriter rejimlerde ya da askeri vesayetinin etkin olduğu yönetimlerde savunma bakanları güçlü bir profile sahip değildir. Büyük oranda sembolik işlerle uğraşırlar (Serra, 2011, s. 89). Türkiye’de 1961 Anayasası ile Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığından alınarak doğrudan başbakana karşı sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Böylelikle Savunma Bakanı’nın gücü ve etkinliği azalırken silahlı kuvvetler sivil denetimden daha da özerkleşmiş ve daha geniş bir otonomi kazanmışlardır (Özdemir, 1993, s. 273). 1961 ve 1982 Anayasalarında doğrudan Başbakana karşı sorumlu Genelkurmay Başkanı uygulaması adeta “*bakanlar üstü genelkurmay modeli*” olarak görülmüştür (Özdemir, 1993, s. 98). Oysaki asker sivil ilişkilerinin asgari demokratik standartlarının başında savunma bakanları ile genelkurmay başkanlarının ilişkisi gelmektedir. Ülkede savunma politikalarından kim sorumlu olacaktır? Seçilmiş siyasetçiler mi atanmış askeri elitler mi? Demokrasi ile yönetilen ülkelerde savunma politikaları da genel politikaların ayrılmaz bir parçası olarak görülür. Savunma politikalarından da Savunma Bakanı sorumludur. Hemen her ülkenin sivil bir Savunma Bakanı vardır. Ancak demokrasilerde dizginlerin kimin elinde olduğu önemlidir. Savunma Bakanı askeri politikayı idare edecek enstrümanlara sahip mi değil mi? Gerçek demokrasilerin önemli meselelerinden birisi Savunma Bakanlığının güçlendirilmesi ve karar alma süreçlerinde Savunma bakanlığı üzerinden sivil siyasetin söz sahibi olabilmesidir (Serra, 2011, s. 101).

15 Temmuz sonrası yapılan reformlarla Milli Savunma Bakanlığının yetkileri güçlendirilmiştir. 15 Temmuz’a kadar Milli Savunma Bakanı’nın özel kalemi ve müsteşarı dahi askerdir. Adeta Genelkurmay Başkanlığı MSB’ye değil, MSB Genelkurmay Başkanlığına bağlı bir kuruluş gibidir (Akgün, 2021a, s. 28). 25 Temmuz 2016 tarihinde yayınlanan 669 sayılı KHK, 15 07 2018 tarihinde yayınlanan 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 10. 07. 2018 tarihinde yayınlanan 1 No’lu CB Kararnamesi ile Milli Savunma Bakanlığı TSK’nın siyasi kontrolünü sağlayacak enstrümanlara kavuşmuştur. Bu kararnameler ile Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları ayrı ayrı MSB’ye bağlanmıştır. Ordu içerisindeki kadroların belirlenmesi, askeri personelin temini ve yetiştirilmesi ile belirlenen kadrolara yapılacak görevlendirmelerde MSB yetkilendirilmiştir (Akgün, 2021a, s. 28). 25.07.2016 tarihinde yayınlanan 669 No’lu KHK’nın 36. Maddesinde yer alan;

“Madde 36-1325 sayılı kanununun 1. maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 1/A maddesi eklenmiştir.

“Kuvvet komutanlıklarının bağlılığı

MADDE 1/A- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlıdır. Bu kanuna aykırı olmayan ve diğer kanunlarla Genel Kurmay Başkanlığına verilen görev ve yetkilere ilişkin hiükümler saklıdır. Cumhurbaşkanı, Başbakan gerekli gördüklerinde Kuvvet Komutanları ile bağlarından doğrudan bilgi alabilir ve bunlara doğrudan emir verebilir. Verilen emir herhangi bir makamdan onay alınmaksızın derhal yerine getirilir.” (RG, 31 Temmuz 2016, Sayı 29787)

Bu ifadelerle önce kuvvet komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır. Ayrıca 15 Temmuz darbe sürecinde Başbakan’ın doğrudan talimat vermek istemesine rağmen Başbakan’ın talimatını kuvvet komutanlarından yazılı emir gelmemesi gerekçesiyle reddeden bağlılara da doğrudan sivil siyasi otoritenin talimat verebilmesinin imkanı sağlanmıştır. Diğer yandan bu kararname ile Genelkurmay Başkanına ait bazı yetkiler de doğrudan Milli Savunma Bakanına devredilmiştir.

Öte yandan 15.07.2018 tarihinde yayınlanan 4 No’lu CB Kararnamesi ile Genel Kurmay Başkanı da doğrudan Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır. 4 No’lu CB Kararnamesinde yapılan değişiklikler 1 No’lu CB Kararnamesinin 338. maddesinde yer almıştır.

Bu düzenlemelerle Savunma Bakanlığı güçlendirilmiş, böylelikle asker üzerindeki sivil ve demokratik denetimi sağlayacak önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının Milli Savunma Bakanlığına ayrı ayrı bağlı ve sorumlu olması da kuvvet komutanlıklarının her birini doğrudan siyasi otoritenin yetkisi altına sokmuş, böylelikle sivil siyasi iradenin asker üzerindeki etkinliği epeyce güçlendirilmiştir.

Sadece bu düzenlemelerle sınırlı kalınmamış özellikle 681 sayılı KHK kapsamında yapılan değişikliklerle Ordu Komutanı atamalarında yetki askeri seçkinlerden siyasi seçkinlere doğru kaydırılarak siyasetin Silahlı kuvvetler üzerindeki belirleyiciliği artırılmıştır. Bu kararnamenin 15. maddesiyle “*Genel Kurmay Başkanlığınca*” ibaresi “*Genel Kurmay Başkanının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığınca*” şeklinde ve aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan ve “*Genel Kurmay Başkanı’nun*” ibaresi “*üzerine Genel Kurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığının*” şeklinde değiştirilmiştir.” (RG, 6 Ocak 2017, Sayı 29940 (Mükerrer))

669 sayılı KHK kapsamında yapılan değişiklikler ile de Milli Savunma Bakanlığının müsteşarı siviller arasından atanmaya başlanmıştır (RG, 31 Temmuz 2016, Sayı 29787). Diğer yandan üst rütbeli komutanların atanma usulleri de 681 sayılı KHK ile değiştirilmiştir. Bu değişikle atama yetkisi müşterek kararname ile sivil siyasetçilere aktarılmıştır. Öte yandan Genel Kurmay Başkanının ordunun kendi içindeki hiyerarşinin doğal sonucu olarak herhangi bir siyasi iradenin yetkisine tabi olmaksızın belirlenmesi de değiştirilmiştir. Genel Kurmay Başkanı olarak atanabilmek için kuvvet komutanlığı yapma şartı kaldırılmıştır (RG, 6 Ocak 2017, Sayı 29940 (Mükerrer)). Yapılan değişikle Cumhurbaşkanına orgeneral veya oramiraller arasından seçim yapabilme imkanı ve yetkisi tanınmış böylelikle hiyerarşinin zorunlu sonucu olarak belirlenen Genel Kurmay Başkanı yerine siyasi otoritenin bizatihi isteğiyle ve kararıyla belirlenen Genel Kurmay Başkanı dönemine geçilmiştir.

Yapılan tüm bu değişiklikler askeri elitlerden seçilmiş siyasetçilere yetki aktarımı olarak gerçekleşmiştir. Milli Savunma Bakanlığının yetkilerinde oluşan artış demokratik kontrolü güçlendirmiştir. Böylelikle bir yandan askerin darbe yapabilme imkan, güç ve cesareti zayıflatılırken diğer yandan da ordu üzerinde siyasi ve demokratik kontrol güçlendirilerek asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümünde çok önemli mesafe kat edilmiştir. Askeri bürokratlar yine askeri bürokratlar tarafından belirlenirken yapılan bu düzenlemelerle artık askeri bürokratlar siyasetçiler tarafından belirlenir aşamasına geçilmiştir (Barbak, 2017, ss. 18-28).

Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıklarının İçişleri Bakanlığına Bağlanması

15 Temmuz sonrası gerçekleştirilen değişikliklerden bir tanesi de Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıklarının İçişleri Bakanlığına bağlanması olmuştur. Birçok defa silahlı kuvvetlerin iç güvenlikle ilişkisi tartışılmış, demokratik standartlar bakımından silahlı kuvvetlerin görevinin yalnızca yurt savunmasıyla sınırlı olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Türkiye’de bir kolluk kuvveti olması gereken jandarma TSK’nın bir unsuru olarak yapılandırılmıştır. Demokratik ülkelerde kamu düzeninin korunması iç güvenlik kuvvetlerince yani kollukça sağlanır. “Kolluk, kanunların ihlal edilmesini önleyen ve ihlal edenlerin de cezalandırılması için onları suç delilleri ile birlikte savcılığa teslim eden bir kurumdur. Kolluğun genel görevi toplumun güvenliğini ve düzenini sağlamaktır. Bu amaçla toplumu tehlikelerden korumak görevi kolluğa verilmiştir.” (Yurtcan, 1996, s. 153). Demokratik ülkelerde iç güvenliği ve kamu düzenini sağlamak İçişleri Bakanlığının görevidir. Jandarma da bu bağlamda bir kolluk kuvveti olarak İçişleri Bakanlığına bağlı olmalıdır. Ancak ülkemizde Jandarma Genel Komutanlığı 10 Mart 1983 tarih ve 2803 Sayılı Kanun’la (RG, 12 Mart 1983, Sayı: 17985) Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası haline getirilmiştir. Jandarmanın Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası haline getirilmesi ile TSK yurt içinde hem güvenlik hem de kamu düzeni bakımından kontrol edilmesi zor bir güç elde etmiştir.

668 No’lu KHK’nın 6. maddesi ile Jandarma Genel Komutanlığı 23. maddesiyle de Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır ((RG, 27 Temmuz 2016, Sayı 29783 (Mükerrer)). Bu düzenlemenin uzantısı olarak da 681 No’lu KHK’nın birinci maddesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 1. maddesi değiştirilerek Jandarma ve Sahil Güvenlik ibareleri metinden çıkartılmıştır (RG, 6 Ocak 2017, Sayı 29940 (Mükerrer)).

Bu düzenlemeler ile askeri vesayetın zayıflatılması yönünde çok güçlü bir adım atılmıştır (Yeşiltaş & Aslan, 2017, s. 14). Esas itibarı ile polis, jandarma ve sahil güvenliğe ait olan iç güvenliği sağlama misyonu TSK’nın elinden alınmıştır. Normal koşullarda İçişleri Bakanlığının görev alanında olması gereken Jandarma ve Sahil Güvenlik TSK’nın bir parçası yapılarak TSK’ya demokratik olmayan önemli bir yetki transferi yapılmıştı. Bu düzenlemeyle demokratik normlara uygun bir şekilde esasında İçişleri Bakanlığına ait olan bir yetki TSK’ dan tekrar geri alınmıştır (Akgün, 2021a, s. 33). TSK’nın bir parçası olmaktan çıkartılan her iki kuvvet komutanının atamasının Genelkurmay Başkanının teklifi ile yapılması şartı da ortadan kaldırılmış ve Jandarma Genel Komutanı’nın MGK üyeliği de 2017 anayasa değişikliği ile son bulmuştur. Bu değişikliklerle Jandarma Komutanlığının üst kademe yöneticilerinin askeri seçkin niteliği de kalmamıştır denilebilir (Alabarda, 2016b Güz, s. 14; Barbak, 2017, s. 19). Bütün bu çerçeveden bakıldığında bir taraftan sivil kontrol mekanizmaları güçlendirilirken diğer yandan silahlı güçler arasında bir denge oluşturulması sonucu doğmuştur (Yeşiltaş, 2018, s. 192) 15 Temmuz Darbe Teşebbüsüne karşı polis gücünün silahlı bir güç olarak ortaya koyduğu direniş ve mücadele hatırlanacak olursa Jandarma ve Sahil Güvenliğin İçişleri Bakanlığına bağlanmış olmasının darbe tehditlerinin zayıflatılması ya da darbe teşebbüslerine karşı direnç odakları oluşturulması bakımından önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Serra da

jandarmanın ordunun bir parçası olmaktan çıkartılmasını “Ordu’nun siyasete karışma kapasitesini azaltmak için önlemler” başlığı altında değerlendirmiştir (Serra, 2011, s. 92).

Yüksek Askeri Şura’nın Yapısındaki Değişiklikler

YAŞ üst rütbeli askeri yöneticilerin terfi ve emeklilik kararlarının alındığı bir organdır. Asker sivil ilişkilerinin demokratik göstergesi bağlamında YAŞ’ın yapısı, işleyiş biçimi ve aldığı kararlar tartışmaların odağında olmuştur. YAŞ 17 Temmuz 1972 tarih ve 1612 sayılı kanunla kurulmuştur. (RG, 26 Temmuz 1972, Sayı 14257) Sadece Başbakan ve Milli Savunma Bakanı’nın iki sivil üye olarak yer aldığı YAŞ’ta; kuvvet komutanları, ordu komutanları, donanma komutanı, MGK Genel Sekreteri ve YAŞ üyeliğine atanan orgeneral ve oramiraller ile Jandarma Genel Komutanı YAŞ’ın üyesidir. Ayrıca YAŞ’ın genel sekreterliğini de Genelkurmay İkinci Başkanı yürütmektedir. Bu üye yapısı açısından bakıldığında YAŞ’ın aldığı terfi ve emeklilik kararlarında askeri bürokrasinin üstünlüğü görülecektir.

Ayrıca YAŞ’ın 1612 sayılı kanunun üçüncü maddesi ile tadat edilen görevlerine bakıldığında da siyasi iradenin inisiyatif alanının oldukça sınırlı olduğu tespit edilebilir. Ayrıca YAŞ toplantılarının yerinin, zamanının ve gündeminin her ne kadar başbakanın görüşü alınsa da Genelkurmay Başkanı tarafından tespit ediliyor oluşu da Şura’nın asker inisiyatifinde bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten kararların salt çoğunlukla alınıyor oluşu ve kararlara herhangi bir itirazın herhangi bir yolla mümkün olmayışı da bu anlamda sivil ve demokratik kontrolün olmadığı bir yapıyı karşımıza çıkarmaktadır. Bütün bu nedenlerle YAŞ demokratik gerekçelere dayanılarak çokça eleştirilmiş ve YAŞ’ta alınan kararların herhangi bir itiraz merciiinin olmayışı insan hakları açısından da yanlış bulunmuştur.

2013 yılında çıkartılan 6496 sayılı kanunun 24. Maddesinde de 1612 sayılı kanunun beşinci maddesine bir fıkra eklenerek YAŞ kararlarının Cumhurbaşkanı’nın onayı ile tekemmül edeceği hükme bağlanmıştır. (RG, 31 Temmuz 2013, Sayı: 28724) Böylelikle sivil kontrol açısından bir adım atılmıştır. Ancak 15 Temmuz öncesi asıl güçlü değişiklik 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu’nda Şura kararlarını yargı denetimine açan hüküm olmuştur. Bütün bu kararlar sivil inisiyatifi güçlendirmiştir (Akgün, 2021a, s. 31).

YAŞ’taki asıl demokratik dönüşüm 15 Temmuz darbe girişiminin hemen ardından yaşanmıştır. 669 sayılı KHK ile YAŞ’ın üye dağılımı sivil siyasetçilerin lehine olacak şekilde değiştirilmiştir. 669 Nolu KHK’nın 45. Maddesiyle başbakan yardımcılarını, adalet, dışişleri ve içişleri bakanları da YAŞ’ın üyeleri arasına alınmıştır. Aynı kararnamenin 45. Maddesiyle asker üyelerin sayısı da sadece genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları ile sınırlandırılmış, YAŞ’ın ilk kuruluş kanununda yer alan ordu komutanları, Donanma Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı’nın YAŞ üyeliği sonlandırılmıştır (RG, 31 Temmuz 2016, Sayı: 29787).

Yine aynı KHK’nın 46. Maddesi ile de 1612 sayılı kanunun üçüncü maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde yer alan “Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı’nın lüzum gördükleri hallerde...” ibaresi “Başbakan’ın lüzum gördüğü hallerde...” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca yine aynı KHK’nın 47. Maddesinden 50. Maddesine kadar olan maddeleri ile Genelkurmay İkinci Başkanının yürüttüğü Genel Sekreterlik görevlerinin Milli Savunma Bakanlığınca yapılacağı hükme bağlanmış, YAŞ sekreterliğinin uhdesinde olan görev ve yetkiler Milli Savunma Bakanlığı ve Başbakanlık uhdesine aktarılmıştır (669 KHK, 2016, md. 46, 47, 48, 49, 50). 681 No’lu KHK’nın 21. Maddesi ile de TSK’daki general ve amiral kadroları için “Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığınca belirlenir” hükmü getirilerek siyasi otorite askeri otoritenin üzerine çıkartılmıştır. Yine 668 No’lu KHK’nın 4. Maddesi ile YAŞ’ın toplantıya daveti yalnızca başbakanın çağrısına bağlanmış, Şura başkanı olarak Başbakan terfi ve atamalarla ilgili tek onay mercii haline getirilmiştir (668 KHK, 2016, md. 4). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra çıkartılan sekiz numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde de yine YAŞ üyeleri arasına yeni sivil üyeler eklenmiş, buna göre Hazine ve Maliye Bakanı ile Milli Eğitim Bakanı da YAŞ üyesi olmuştur. Ayrıca daha önce başbakan yardımcılarını YAŞ üyesi olarak belirlenmişken yeni sistemde cumhurbaşkanı yardımcılarını YAŞ üyesi olarak tespit edilmiştir. Bu kararname ile YAŞ’ın hem üye sayısı hem görevleri hem karar alma şekli ve alınan kararların onay mercii bütünüyle seçilmiş cumhurbaşkanı ve sivil siyasetin inisiyatifine sokulmuştur (RG, 15 Temmuz 2018, Sayı: 30479).

Yapılan değişikliklerle ordunun üst düzey yöneticilerinin belirlenmesinde siyasetçilerin belirleyiciliği askeri bürokrasinin belirleyiciliğinin üstüne çıkartılmıştır. Genelkurmay Başkanının YAŞ’taki güç ve otoritesi siyasi yöneticiler lehine değiştirilmiştir (Barbak, 2017, s. 25). Bütün bu değişikliklerle ordunun üst düzey yöneticilerinin

belirlenmesinde sivil ve demokratik kontrol güçlendirilmiş, TSK'nın otonom yapısı sivil siyaset lehine dönüştürülmüştür. Sivillerin asker üzerindeki otoritesi güçlenmiş, askerin sivil siyasetçiye itaat kültürünün oluşumunun yolu açılmış ve TSK'nın darbe yapma potansiyeli zayıflatılmıştır.

Eğitim Sistemi

Huntington'a göre modern silahlı kuvvetlerin modern öncesi dönemin silahlı kuvvetlerinden en önemli farkı profesyonelliği ve profesyonelliğe yönelik askeri eğitim özelliğidir. Profesyonel askeri eğitimin esas amacı askerlik mesleğine özgü bilgi ve becerileri geliştirmektir. Modern askerlik mesleği açık bir uzmanlık gerektirmektedir. Bu uzmanlığın sağlanabilmesi de kapsamlı bir eğitim programı ve uygulaması ile mümkündür (Huntington, 1993, s. 81). Ancak silahlı kuvvetlerin eğitiminin kapsam ve amacı her zaman askeri profesyonelliğin gerektirdiği mesleki ihtiyaçlar bağlamında kurgulanmamıştır. Askerlerin siyasi ve ideolojik olarak belli bir pozisyon almalarını sağlayacak endoktrinasyon aracı olarak da yapılandırılmıştır (Uluçakar, 2018, s. 197). Türkiye'de yaşanan darbelerin açıklanan gerekçeleri dikkatli incelendiğinde askeri, darbe yapmaya iten önemli motivasyon kaynaklarının başında aldıkları eğitimin siyasi ve ideolojik boyutunun geldiği görülecektir. Demirel'e göre askerlerin sivil ve siyasi hayata müdahale isteklerinin en önemli kaynağı aldıkları eğitimidir (Demirel, 2010, s. 10). Doğan Akyaz'a göre de askerlerin yasal olmayan müdahaleciliğinin arkasında Türk subayının aldığı eğitimin sonucu olarak koruması gereken en temel değer devlet ve devletin temel felsefesini oluşturan Atatürk İlke ve İnkılaplarıdır. Türk subayı aldığı eğitimin tabi sonucu olarak devleti, Atatürk İlke ve İnkılaplarını tehlike altında gördüğünde müdahale etmeyi en temel vatan borcu telakki eder (Akyaz, 2002, s. 180).

Öte yandan Türkiye'deki askerlik eğitiminin erken yaşta başlaması ve uzun sürmesi askerler arasında kapalı toplumlara uygun bir dayanışma ruhunun gelişmesine, dış etkiye kapalı olarak yetiştirilmelerine yol açmıştır. Bütün bunlar askeri, ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inandırmıştır. Ayrıcalıklı olmanın sonucu olarak millete yol göstermek, öncülük etmek, gerektiğinde “*yozlaşmış siyasetçilerin*” tahribatına karşı devleti ve milleti korumak gibi bir misyonları olduğuna güçlü bir şekilde inanmışlardır (Demirel, 2010, s. 15). Uluçakar'ın çeşitli kuvvet, sınıf ve rütbedeki emekli general ve albay ile derinlemesine mülakat teknikleriyle yaptığı bir çalışmada elde ettiği bulgular da bu iddiaları teyit eder niteliktedir.

Subaylar tabi oldukları askeri eğitimin sonucu olarak ayrıcalıklı bir zümre olduklarına inanmaktadırlar. Siyasi duruşları birbiriyle aynı olan bu ayrıcalıklı zümrenin önemli bir kısmı devletin bekasının tehlikede olduğunu gördüklerinde askeri müdahalenin meşru olduğunu düşünmektedirler (Uluçakar, 2018, s. 205).

Uluçakar'ın çalışmasında yer alan bir emekli askere ait şu ifadeler bu bakımdan dikkat çekicidir:

“Askeri eğitim sisteminin, sivillere karşı güvensizlik aşılayan bir yapısı olduğu söylenebilir. Yani, ebet-müddet olarak da tanımlanabilecek bir kavramlaştırmayla; devlete bağlılık artı silahlı kuvvetlerin ebedi başkomutan ilan ettiği Mustafa Kemal Atatürk'ün mirasına sadakat ve bu mirası her ne pahasına olursa olsun korumak şeklinde özeltenebilecek bir ideolojinin aşılandığı veya aşılmanmaya çalışıldığı doğrudur.” (Uluçakar, 2018, s. 207).

Öte yandan askeri eğitimin sivil iradenin bütünüyle dışında ve ordunun bizatihi kendisi tarafından yönetilmesi bir taraftan orduya bir başka otonom alan daha sağlamakta diğer yandan da müdahaleci kurumsal kültür bu eğitim aracılığıyla sürekli güncellenmektedir. Askeri eğitim profesyonel bir mesleki eğitim olması gerekirken ve bunun sonucu olarak askeri tehditlere odaklanması gerekirken ekonomik çöküntü, kültür emperyalizmi, iç politikadaki farklı siyasi yönelimler ve yeni iç tehdit algılamaları bu eğitimin bir parçası haline gelmiştir (Aslan, 2017b, Kış, s. 38).

Aşağıdaki ifadeler bu eğitimin ideolojik boyutunu ifade etmek bakımından anlamlıdır:

“Türkiye'de askeri öğrencilerin aldıkları eğitim başka hiçbir ordudakine benzemez. Batı ülkelerinin ordularında subay olmak diğer kamu hizmetleri gibi profesyonel bir meslektir. Ancak Türkiye'de subay olmak adeta bir milli görevidir, devlet muhafazıdır. Bu öğrencilerin cumhuriyeti korumaya adanmışlıkları askeri okulda başlar yaşam boyu sürecek bir inanca dönüşür.” (Cemal, 2010, s. 367).

Çelikoğlu, harp akademilerinin sadece askerlik eğitimi yapmadığını, yurt meselelerinin tartışıldığı bir ortam olduğunu ifade etmektedir. Çelikoğlu'na göre ekonomiden hukuka kadar birçok alanda seminerlerin verildiği, bu okullar, Türk subayını sadece askeri yetenek bakımından değil ülkeye ve devlete karşı sorumluluk bakımından

da eğitmektedir. Ve bu okuldaki subayların her biri bir gün bu ülkeyi yöneteceklerine inanarak yetişirler” (2010, s. 74).

Bir başka askerin yazdığı şu ifadeler de bu açıdan dikkat çekicidir.

“Her şeyi okuyunuz. Ama evvela mesleğinizi okuyunuz. Mesleğinizde eserler vererek millete kendinizi sevdiniz ve saydırmış. Ondan sonra zaten millet size, gel beni yönet diyecektir... Tarih boyu hür yaşamış Türk milletinin, Türk gençliğine güvenmesi bakta, Türk gençliğinin Türkiye’yi teslim almaya hazırlanması vazifesidir. Vazifeniz kutlu olsun, sevgili gençler” (Ergül, 2014, s. 14).

Ayrıca askeri okullarda verilen derslerin dışında eğitim yılı açılış ve kapanış törenleri, mezuniyet etkinlikleri ve yıl içerisinde önemli günlerde yapılan anma ya da benzeri etkinliklerde yapılan konuşmalar en az okutulan dersler kadar ideoloji yüklüdür. Küçük yaşta Anadolu’dan kopup bu okullara gelen öğrenciler izole bir ortamda belirli siyasal değerlerle şekillendirilip adeta bir potada eritilmektedir (Aslan, Kış 2017, s. 45-48). Bütün bunlara bakarak TSK’nın darbeci kültürünün arkasında bu ideolojik güdülenme olduğu rahatlıkla söylenebilir. Denilebilir ki askeri okullardaki müfredat ve uygulamalar sivil siyasi iradenin inisiyatifine kapalı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu eğitimlerle yetişen subayların demokratik değerlere yabancı olma ihtimali güçlüdür. Hatta askerler aldıkları bu motivasyon, sorumluluk duygusu ve misyon ile kendilerini siyasal karar alıcıların üzerinde devletin kurucusu, ülkenin kurtarıcısı ve milletin yol göstericisi olarak gördükleri söylenebilir. Bunun sonucu olarak ülkenin tehlikeye girdiğini düşündükleri zamanlarda sivil siyasi hayata müdahale etmeyi, diğer zamanlarda da çeşitli vesayet mekanizmaları ile denetim ve gözetimlerini sürdürmeyi asli bir görev olarak görmüşlerdir (Akgün, 2021a, s. 36).

Bu açıdan ordunun sivil ve demokratik denetimi bağlamında yürütülen tartışmaların odağındaki en önemli konulardan birisi askeri eğitimin demokratikleştirilmesi meselesi olmuştur. Askeri okullarda verilen eğitimin demokratik değerleri içselleştirmiş bir subay yetiştirmeyi hedeflemesi sivil ve demokratik denetimin önemli bir dayanağı görülmüştür.

15 Temmuz’dan sonra yapılan devrimsel nitelikteki dönüşümlerden birisi de askeri eğitim sistemi ile ilgili olandır. 25 Temmuz 2016’da çıkartılan 669 sayılı KHK ile askeri liseler kapatılmış, Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Milli Savunma Üniversitesi adıyla yeni bir üniversite kurulmuştur. (669 KHK, 2016, md. 5, 6, 7, 8)

Bu üniversitenin rektörlüğüne sivil bir akademisyen atanmıştır. İlgili KHK’nın 5. Maddesinin 3. Fıkrasına göre “Üniversitenin rektörü, Milli Savunma Bakanı’nın önerceği ve Başbakan’ın uygun göreceği üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Ayrıca rektöre görevlerinde yardımcı olmak üzere sayısı dördü geçmemek üzere Milli Savunma Bakanı tarafından rektör yardımcıları atanır.” Bu düzenleme askeri eğitimin sivil irade tarafından yönetileceğinin en açık hükmüdür. Öte yandan harp akademilerinin kapatılmasıyla Harp Akademileri Komutanı unvanına sahip bir askeri seçkin de kalmamıştır.

Bu düzenlemeyle askeri eğitim sivil kontrole açılmış, askeri liselerin kapatılmasıyla çok genç yaşta toplumdaki izole bir şekilde doktrine edilen subay profilinin önüne geçilmek istenmiştir. Eğitim yönetiminde sivil yöneticilerin etkinliği ve sayısı artırılmıştır.

Personel Rejimi

15 Temmuz sonrası yapılan değişikliklerle TSK personelinin tayin, terfi, atama ve disiplin işlemlerine ilişkin yetkiler sivil siyasi otorite lehine yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle üst düzey askeri personelin belirlenmesinde seçilmiş siyasetçilerin yetki alanının genişletilmesi ordu üzerinde demokratik sivil kontrolün de genişlemesi sonucuna yol açmıştır. 15 Temmuz’a kadar askeri bürokratların belirlenmesi seçilmiş siyasetçilerin müdahalesine ve yetkisine kapalı, adeta kendi içinde bir kast mekanizmasını çağırıştır bir nitelik arz ediyordu. 681 No’lu KHK’nın 21. Maddesi ile Türk Silahlı Kuvvetlerinde general-amiral kadrolarının belirlenmesi Milli Savunma Bakanlığı’na verilmiştir. Terfileri de Milli Savunma Bakanının teklifine bağlı hale gelmiştir (681 KHK, 2017, md. 21).

Ayrıca 15.08.2016 tarihinde yayımlanan 671 No’lu KHK’nın 8. Maddesi ile “Genelkurmay Başkanı; orgeneral ve oramiraller arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır.” hükmü getirilmiştir (RG, 17 Ağustos 2016, Sayı: 28804). Daha önceleri tamamen seçilmiş siyasetin inisiyatifine kapalı bir mekanizma içerisinde belirlenen genelkurmay başkanı, daha geniş bir havuzun içerisinde belirlenir hale gelmiştir. Öte

yandan Cumhurbaşkanının seçme imkanı genişlemiş, daha fazla aday arasından tercih yapma hakkının seçilmiş siyasette olması askeri bürokrasinin siyasete bağımlılığını artıran bir sonuç doğurmuştur.

Diğer yandan yine 671 No'lu KHK ile ordunun subay kaynağı da çeşitlendirilmiştir. Ordunun subay kaynağı sadece harp okulları iken 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemelerle “Harp okulu mezunları, sivil üniversite mezunları, sivil üniversite ara sınıf geçişliler, astsubaylıktan geçenler ve uzman çavuşluktan geçenler olmak üzere beş farklı kaynaktan subay olunabilmektedir.” Bu düzenlemenin sonuç olarak orduda sosyolojik çeşitliliğe ve toplumun farklı kesimlerinin temsiline yol açacağı, farklı dünya görüşlerine sahip ve farklı fikirlerden oluşan bir subay profilini doğuracağı, toplumla askeri sınıf arasındaki etkileşimin güçleneceği düşünülmektedir (Keyman & Gürcan, 2017, s. 21).

Bütün bu tayin, terfi ve atamaların kimin tarafından yapılacağı meselesinin önemi, ordunun seçilmiş hükümetlere bağımlılığını artırıyor oluşundadır. Bu düzenlemelerle üst düzey askeri yöneticilerin seçilmiş siyasetçilere daha fazla bağımlı hale geldiği, demokratik siyasetin güçlendiği, darbe yapabilme cesaretinin kırılmasına yol açtığı söylenebilir.

Asker Sivil İlişkilerinin Demokratik Dönüşümü Bağlamında Yapılan Diğer Değişiklikler

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumla askeri yargı tasfiye edilmiştir. Böylelikle yargıda çift başlılık ortadan kaldırılmıştır. Askeri Yargıtay, Danıştay'a paralel bir nitelik arz eden Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve ilk derece askeri mahkemeler kapatılmıştır. Devlet Denetleme Kurulu'nun TSK'yı inceleyebilmesi sağlanmıştır. Böylece her türlü sivil denetime kapalı olan TSK'nın sivil bir denetim organı olan DDK'nın denetimine açılması sivil üstünlüğü bağlamında atılmış önemli bir adım olmuştur. Askeri sağlık sistemi Sağlık Bakanlığı bünyesine alınmıştır. GATA, Sağlık Bakanlığına devredilmiş, Sağlık Bilimleri Üniversitesi kurularak Gülhane Tıp Fakültesi, Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu, Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü ve Gülhane Hemşirelik Yüksekokulu bu üniversiteye bağlanmıştır (Akgün, 2021a, ss. 34-39).

22 Şubat 2017'de TSK'da görev yapan kadın subaylara yönelik başörtüsü yasağı kaldırılmıştır (Keyman & Gürcan, 2017, s. 18). Bir zamanlar başörtülü asker ebeveynlerinin çocuklarının yemin törenlerine bile katılmadığı bir Türkiye'den TSK'da başörtülü subayların görev yapmasını mümkün kılacak bir aşamaya gelinmiş olması dönüşümün en radikal göstergelerinden birisi olarak görülebilir.

Ayrıca büyükşehirlerdeki askeri kışlalar ve zırhlı birlikler darbe dönemlerinin lojistik ve koordinasyonu bakımından demokrasi için bir risk oluşturuyor, şehirlerin merkezi yerlerinde militarist bir görüntüye kaynaklık ediyordu. 15 Temmuz sonrası askeri kışlaların ve zırhlı birliklerin şehir dışına taşınması, olası darbe girişimlerinde koordinasyon ve lojistik engellemeye dönük atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir (Aslan, 2016, Yeni Şafak Gazetesi).

Değerlendirme ve Sonuç

Seçilmiş siyasetçilerin ordu üzerindeki kontrol ve denetimlerinin düzeyi demokrasilerin gelişmişlik düzeyinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilir. Türkiye'de asker sivil ilişkileri demokratik standartlar bakımından sorunlu bir tarihi seyir takip etmiştir. Demokratik hayatımız askeri müdahalelerle kesintilere uğramış, her müdahale demokrasinin gelişimi bakımından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Askerler Türk siyasi hayatına sadece darbelerle müdahale etmemiş, her darbenin arkasından kurulan vesayet mekanizmaları ile de sivil ve siyasi hayat üzerindeki etkilerini kalıcı ve sürekli hale getirmişlerdir. Bu bakımdan Türkiye'de asker sivil ilişkileri sadece darbeler ve muhtıralar açısından değil vesayet mekanizmaları bağlamında da tartışılmıştır. Türkiye'de demokratikleşme çabaları askerin sivil siyaset üzerindeki etkisinin geriletilmesi çabalarıyla özdeşleşmiştir denilebilir.

Türkiye'de AB uyum yasaları, asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü açısından önemli bir başlangıç olmuştur. AK Partinin iktidara gelişi ile AB'ye uyum sürecinin çakışmış olmasının reformları güçlendirdiği ve ivmelendirdiği söylenebilir. Her ne kadar AB uyum süreci ile başlayan reformlar asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü bakımından önemli bir zemin oluşturmuş olsa da kalıcı demokratik dönüşüm 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonraki düzenlemelerle gerçekleşmiştir.

15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra oluşan siyasi iklim hükümetin eline güçlü reformlar yapmak için çok önemli bir fırsat sunmuştur. Hükümet oluşan ortamdan aldığı güçle 15 Temmuz sonrası birçok reformu gerçekleştirmiştir. Çıkarılan kanun hükmünde kararnamele asker sivil ilişkilerinin demokratik dönüşümü açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu anlamda Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları ayrı ayrı olmak üzere Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Asker etkisinin sivil ve seçilmiş siyasetçiler üzerinde güçlü olduğu ülkelerde Genel Kurmay Başkanı doğrudan Başbakanına bağlı olmuş ve bu statü Genel Kurmay Başkanına seçilmiş siyasetçiler üzerinde ayrıcalıklı bir pozisyon kazandırmıştır. 15 Temmuz'un arkasından yapılan düzenlemelerde Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının ayrı ayrı olarak Milli Savunma Bakanlığına bağlanması sivil üstünlüğünü güçlendiren önemli adımlardan birisi olarak görülmüştür. Bu vesileyle seçilmiş hükümetin savunma politikalarına olan etkisi artırılmıştır. Kuvvet komutanları da Milli Savunma Bakanlığına bağlanmak suretiyle sivil siyasetin askeri alanın her alanında kuvvetlenmesi tesis edilmiştir. 15 Temmuz sonrası çıkartılan KHK'larla Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı silahlı kuvvetlerin bünyesinden alınarak İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Bu düzenlemeyle TSK'nın iç güvenlikle ilgili görevinin kaldırıldığı, seçilmiş siyasetçilerin TSK karşısında elini güçlendiren ve denge kurmasına yol açan bir silahlı gücün sivil siyasetin denetimine alındığı düşünülmüştür. Bu da darbelere karşı hem denge oluşturmak hem de silahlı kuvvetlerin gücünü kırmak açısından önemli bir adımdır. Diğer yandan askerin ülke savunması dışında iç politika konularına müdahalesi ve ülke içi güvenlik işleriyle ilgisi açısından elindeki araçlar alınmıştır.

Askerin atama, terfi ve tayin sistemi üzerinde Milli Savunma Bakanlığının yetkileri artırılmış, Yüksek Askeri Şuranın üye yapısı, çalışma ilkeleri, ve kararları bakımından seçilmiş hükümet lehine güçlü yetki aktarımları yapılmıştır. Ayrıca Türk siyasi hayatının en önemli vesayet kurumu ve askerin sivil siyasi hayata müdahalesinin sürekliliğini temin eden önemli bir mekanizma olarak kabul edilen Milli Güvenlik Kurulunun yapısı da değiştirilmek suretiyle siyasal, sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki etkisi sınırlandırılmış, seçilmiş hükümetlerin yetki, etki ve yönetim kabiliyeti güçlendirilmiştir. Öte yandan yargıda çift başlılık anlamına gelecek ve adeta askere yargısal bir otonomi sağlayan askeri mahkemelerin kaldırılması da sivil siyaseti güçlendiren ve askerin elindeki otonomi araçlarını ortadan kaldıran bir etki yapmıştır.

Türkiye'de askeri eğitim sisteminin ideolojik bir içeriğe sahip olduğu bu eğitim sistemi içerisinde aktarılan kültürel kodlar askerin darbe yapmasına zemin hazırladığı iddia edilmiştir. 15 Temmuz sonrası askeri okulların kapatılması Milli Savunma Üniversitesinin kurulması, MSÜ yönetiminin sivilleşmesi, Kara Harp Okulunun kapatılması ve benzeri reformlar askerin demokratik zihin inşası açısından önemli adımlar olarak görülmüştür. Öte yandan TSK'nın toplumun her kesimini temsil edecek bir çeşitliliğe kavuşturulması ve böylelikle askerin sahip olduğu değerlerle toplumun taşıdığı değerler arasındaki açıklığın kapatılması bağlamında önemli düzenlemeler olmuştur. Ayrıca başörtülü askeri personele müsaade edilmesi, askeri kışlaların şehir dışına çıkartılması, tören düzenlemeleri, RTÜK, TRT ve YÖK vb. kuruluşlarda asker üye bulundurma uygulamasından vazgeçilmesi gibi uygulamalar da askerin seçilmiş hükümetler üzerindeki etkisini daraltan önemli gelişmeler olarak görülebilir.

Türkiye'de asker sivil ilişkilerinin demokratikleşmesi bakımından 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemeler ile Avrupa Birliği Uyum Yasaları arasındaki temel fark AB Uyum Yasaları'nın biraz da Avrupa Birliği'nin istek ve zorlamaları doğrultusunda gerçekleşmiş olmasıdır. Oysaki 15 Temmuz'dan sonra yapılan düzenlemeler sivil hükümetin kendisini, demokrasiyi ve siyasi iradeyi koruma altına almak için bizzat kendi irade ve kararlılığıyla yapmış olduğu düzenlemelerdir. Bu da bir taraftan siyasi iradenin pozisyonunu güçlendirmiş, siyasetçilere asker karşısında cesaret ve özgüven kazandırmıştır. Uyum yasaları ağırlıklı olarak MGK'nın yapısının sivilleştirilmesi ile bazı kısmi düzenlemelere odaklanmışken 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemeler esastan yapılmış düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin genel karakteristiğine baktığımızda askerlerin darbe yapma potansiyelini oldukça zayıflatmış görülecektir. Bir taraftan askerlerin ellerindeki güç mekanizmaları zayıflatılırken diğer yandan askeri silahlı gücün karşısında sivillerin emrinde dengeleyici silahlı güçler oluşturmaya çalışılmıştır. Elbetteki 15 Temmuz'dan sonra atılan adımlar tekrar darbe yapılamayacağını garanti olmamakla birlikte askerlerin darbe yapma cesaretini kıran bir fonksiyon görmüştür. Bunun yanı sıra askerin elindeki güç sayısı azaltıldığı için darbe yapacak mekanizmalar bakımından da bir eksilme gerçekleşmiştir.

15 Temmuz diğer yandan halkta askerin darbeci karakterine karşı çok güçlü bir tepkinin oluşmasına yol açmış, sivillerin askerle ilgili yapacağı düzenlemelerin meşruiyet zemini genişlerken askerin de elini zayıflatan bir sonuç üretmiştir. Bunun sonucu olarak siyasi irade çok geniş bir güç kazanmıştır.

Yapılan bütün bu düzenlemelerin bir taraftan askerin darbe yapma kapasitesini zayıflattığı diğer yandan seçilmiş hükümetlerin belirleyiciliğinin güçlenmesine yol açtığı görülmektedir. Bu düzenlemelerle seçilmiş siyasi iradenin üstünlüğünü güçlendirecek bir kurumsallaşmanın öne açılmıştır. Ayrıca silahlı gücün hükümete bağlılığı ve bağımlılığı güçlenmiş, seçilmiş hükümet silahlı gücün emir komuta zincirine üstün pozisyonda eklenmiştir. Silahlı güçler arasında kontrol-denge mekanizması kurulmaya başlanmış, personel kaynağı ve yapısı çeşitlendirilerek askeri personel arasında kontrol-denge araçları oluşturulmak istenmiştir. Askerin atama, terfi ve benzeri yollarla elde ettiği pozisyonların dağıtımını elitlerin elinden alınarak sivil iradeye verilmiş; böylelikle askerin sivil siyasi iradeye bağlılığını artırmak amaçlanmıştır. Askeri eğitim sistemi değiştirilerek darbelerin kaynağını oluşturan anti demokratik kültür ve zihin inşasını engellemek ve demokratik bir zihin inşasına yol açmak amaçlanmıştır. Öte yandan TSK'nın birçok mekanizmayla daha sistemsel denetlenmesi ve kontrolünün sağlanması hedeflenmiştir. Sivil kontrol ve demokratik kontrol kavramlarının taşıdığı anlamlar bakımından değerlendirildiğinde 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemelerin asker sivil ilişkilerinin demokratikleşmesi bakımından önemli reformlar olduğu söylenebilir. Asker sivil ilişkilerinin demokratikleştirilmesi için atılması gereken adımlar olarak önerilen birçok konu 15 Temmuz'dan sonra darbe teşebbüsünün oluşturduğu ortamın hükümete verdiği güç ve cesaretle gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Afşar, Ö. A. (2019). 15 Temmuz'a Giden Süreçte Türk Demokrasisinde Sivil-Asker İlişkileri. *İnsan ve İnsan*, 22, 737-766.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (2. baskı). Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2020). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (18. baskı). Kaynak Yayınları.
- Akgün, M. H. (2021b). 15 Temmuz Sonrası Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü. *Kriter*, 57.
- Akgün, M. H. (2021a). *15 Temmuz Sonrası TSK'nın Sivil Kontrolü*.
- Akyaz, D. (2002). *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*. İletişim.
- Alabarda, Y. (2016b Güz). Demokratik Sivil-Asker İlişkileri Kapsamında TSK'nın Dönüşümü. *Liberal Düşünce Dergisi*, 21(84), 5-17.
- Alabarda, Y. (2016a Güz). TSK'nın Reformu Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü İçin Bir Yol Haritası. *Seta Analiz*, 162.
- Aslan, Ö. (2016, Ağustos 12). 15 Temmuz Sonrası Sivil-Asker İlişkilerinin Geleceği. *Yeni Şafak Gazetesi*.
- Aslan, Ö. (2017b, Kış). 15 Temmuz Sonrası Askeri Eğitimin Demokratikleştirilmesi: Fırsatlar, Riskler ve Yol Haritası. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(85), 35-55.
- Barbak, A. (2017). Türkiye'de Ordu'nun Demokratik Kontrolü: Askeri Seçkinlerin Atanma Usülleri Üzerine Bir İnceleme. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(85), 5-35.
- Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (2013). *Sessiz Devrim Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2012*. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Demokratikleşme Politikaları Çalışma Grubu.
- Bayramoğlu, A. (2017). *Asker ve Siyaset, Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu* (6. Baskı). Birikim Kitapları.
- Cemal, H. (2010). *Türkiye'nin Asker Sorunu, Ey Asker Siyasete Karşıma!* (1. Baskı). Doğan Kitap.
- Cizre, Ü. (2005). *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık* (2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze* (6. Baskı). İmge Yayınları.
- Çelikoğlu, A. (2010). *Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Demirel, T. (2010). *2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset Kontrolü Değişim İle Statüko Sırasında Türk Ordusu*. Seta Analiz.
- Dursun, D. (1999). *Demokratikleşmeyen Türkiye* (1. Baskı). İşaret Yayınları.

- Erdem, F. H., & Coşkun, V. (2009). Askeri Yargı ve Askeri Vesayet. *Seta Analiz*, 9.
- Ergül, Y. (2014). *Bir Komutanın Not Defteri*. Ka Kitap.
- Gürsoy, Y. (2014). Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümün Sebepleri. *Uluslararası Akademik İlişkiler Dergisi*, II(43), 157-180.
- Hale, W. (2014). *Türkiye’de Ordu ve Siyaset* (1. Baskı). Alfa Yayınları.
- Huntington, S. P. (1993). *Asker ve Devlet*. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme* (1. Baskı). İz Yayıncılık.
- Keyman, E. F., & Gürcan, M. (2017). *15 Temmuz’dan 15 Ay Sonra: Ordunun Reformu, Devletin Dönüşümü*. İstanbul Politikalar Merkezi.
- Kohn, R. H. (2017). Askeriyenin Sivil Kontrolü Üzerine Bir Deneme. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(85), 105-115.
- Korkmaz, S. C. (2017). Türkiye’de Savunma Reformuna İhtiyaç Duyulmasının Sebepleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(85), 57-75.
- Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 668 KHK § 29783, Resmi Gazete (2016), 27 Temmuz 2016.
- Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Karar Sayısı: KHK/668 (2016). T.C. Resmi Gazete (29783 (2. Mükerrer), 27 Temmuz 2016).
- Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 671 KHK § 29804, Resmi Gazete (2016), 17 Ağustos 2016.
- Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Karar Sayısı: KHK/671. (2016). T.C. Resmi Gazete (29804, 17 Ağustos 2016).
- Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 669 KHK § 29787, Resmi Gazete (2016), 31 Temmuz 2016.
- Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname. Karar Sayısı: KHK/669 (2016). T.C. Resmi Gazete (29787, 31 Temmuz 2016).
- Olağanüstü Hal Kapsamında Milli Savunma İle İlgili Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 681 KHK § 29940, Resmi Gazete (2017), 6 Ocak 2017.
- Olağanüstü Hal Kapsamında Milli Savunma İle İlgili Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/681. (2017). T.C. Resmi Gazete (29940 (Mükerrer), 6 Ocak 2017).
- Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller* (1. Basım). Doğan Kitap.
- Özdemir, H. (1993). *Rejim ve Asker* (1. Baskı). İz Yayıncılık.
- Serra, N. (2011). *Demokratikleşme Sürecinde Ordu Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler* (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Tunç, A., & Özdemir, F. N. (2020). Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(6), 3179-3196.
- Uluçakar, M. (2018). Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri*, 4(28), 187-227.

- Üst Kademe Kamu Yöneticileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Kararname Numarası: 3 (2018). T.C. Resmi Gazete (30474, 10/7/2018).
- Vaner, S. (2006). *Ordu, Geçiş Sürecinde Türkiye* (5. Baskı). Belge Yayıncılık.
- Vatandaş, S. (2018Ekim). *Sivil-Asker İlişkilerinde Batı ve Türkiye'nin Hikayesi* (27; ss. 1-7).
- Yalçın, H. B. (2016). *Darbenin Hareket Planı ve Cuntacı Terörle Mücadele* (160).
- Yavuz, M. H. (2011). *Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam* (1. Baskı). Kitap Yayınevi.
- Yeşiltaş, M. (2018). *AK Parti Döneminde Sivil- Asker İlişkileri, Kuruluşundan Bugüne AK Parti Siyaset* (2. Baskı). Seta Kitapları.
- Yeşiltaş, M., & Aslan, M. (2017, Temmuz). TSK'nın 15 Temmuz'a Yolculuğu ve Sonrasında Muharebe Etkinliği. *Seta Analiz*, 210.
- Yurtcan, E. (1996). *Ceza Yargılaması Hukuku* (16. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname Numarası: 8 (2018). T.C. Resmi Gazete (30479, 15/7/2018).

EXTENDED SUMMARY

One of the main topics of discussion in democracies is military-civilian relations. Ensuring the armed forces' loyalty to elected governments is considered a significant democratic norm.

Studies on military-civilian relations reveal many fundamental elements in the context of democratic control of the military. The first of these is that the military is under civilian control. Democratic control includes the military bureaucracy being open to civilian control in financial, administrative, and even military terms. Another concern is the position of the Ministry of Defense. The armies' accountability to either the defense minister or directly to the president is evidence of the democratic oversight over the military. On the other hand, the military criteria, procedures, and powers involved in military appointments represent important structural indicators that provide valuable insights into the degree of democratic oversight over a country's armed forces.

Regulating the military judiciary in a way that prevents it from functioning as a separate legal system and structuring education programs that will highlight democratic values in civil-military relations are also parts of democratic control.

In Turkey, civil-military relations have followed a problematic course. Coups and interventions, along with the mechanisms that maintain the military's influence on civilian and political life, are important issues of Turkey's democratization process. Moreover, it can be said that the history of democracy in Turkey is the history of coups. Especially since the coup of May 27, 1960, the army has become a rising power in both political and economic life.

It's been argued that following each military coup, the army gained a position to dominate Turkish politics more dominantly. The 1961 constitution led to the military exerting a tutelary influence over the political system, establishing various legal and constitutional tutelary institutions, further constraining civilian authority. The National Security Council (MGK) has been the most useful tool for the Turkish Armed Forces (TSK) to influence political, social, and economic life without directly seizing political control. The Senate, introduced in the 1961 constitution, was considered as another control tool above the National Assembly. Moreover, the Constitutional Court became part of our system for the first time through the 1961 constitution. The 1961 Constitution repositioned the Chief of General Staff from the Ministry of National Defense to a direct affiliation with the Prime Minister. The Turkish Armed Forces Internal Service Law serves as the legal basis for military interference in civilian political affairs and coups. The Internal Service Law was rearranged in 1961. After the May 27 coup, our legal system split into two: one is civilian and another is the military, granting the military its own judicial authority within the system. The 1982 constitution significantly strengthened military control of politics, providing significant tutelage and giving the military veto power over civilian governments.

The EU harmonization laws implemented in Turkey after the EU Helsinki Summit were an important beginning for the democratic transformation of civil-military relations. Nevertheless, a comprehensive democratic transformation took place after the coup attempt on July 15th.

The 2000s can be considered as the years of democratic transformation in terms of military-civilian relations. The AK Party government used the authority it gained during the EU harmonization process to reshape military-civilian relations. This included implementing legal reforms while demonstrating political determination. The July 15 coup attempt triggered the most substantial wave in terms of the democratic transformation of civil-military relations in Turkey. After the July 15 coup attempt, the government, backed by public support, gained substantial political and psychological advantage. This empowered civilian oversight of the Armed Forces and led to reforms in military-civilian relations to prevent future threats to democracy. This advantage has allowed the government to implement significant changes in areas where no elected government had previously dared

The government took important steps in terms of the democratic transformation of military-civil relations with the decree laws issued after July 15.

The Chief of General Staff and force commanders were affiliated with the Ministry of National Defense. The Gendarmerie and Coast Guard Command were affiliated with the Ministry of Interior. The power of the Ministry of National Defense regarding the army's appointment, promotion, and assignment system has been strengthened. In addition, strong authority transfers have been made in favor of the elected government in

terms of the member structure, working principles, and decisions of the Supreme Military Council (YAŞ). The National Security Council (MGK) was restructured to include civilians. Military courts were abolished.

Military schools were closed, and the National Defense University was established. The civilianization of the management of the National Defense University, the closure of the Military Academy, and similar reforms were seen as significant steps in the democratic reformation of the military mindset. The practice of having soldiers in organizations such as RTÜK, TRT, and YÖK was abandoned. The State Supervisory Board has been empowered to inspect the Turkish Armed Forces. The military health system was placed under the Ministry of Health and the headscarf ban on female officers has been lifted

Numerous contexts presented as democratic standards in military-civilian relations were implemented with the power and courage given to the government by the environment created by the coup attempt.

These regulations are thought to have weakened the military's ability to stage a coup and, at the same time, strengthened the authority of elected governments. These regulations paved the way for an institutionalization that would strengthen the superiority of the elected governments. Moreover, the armed forces' allegiance to the government has strengthened, and the elected government holds a higher position in the chain of command within the military.